

This question paper contains 7 printed pages.

3881

Your Roll No.

आपका अनुक्रमांक

B.A. Prog. / III

JS

(A)

SANSKRIT DISCIPLINE— Paper III

(Vyakarana, Upanishad, Vastuvidya, Jyotish
and Ayurved)

Time : 3 hours

Maximum Marks : 100

समय : 3 घण्टे

पूर्णांक : 100

*(Write your Roll No. on the top immediately
on receipt of this question paper.)*

*(इस प्रश्न-पत्र के मिलते ही ऊपर दिए गए निर्धारित
स्थान पर अपना अनुक्रमांक लिखिए।)*

NOTE:— *Unless otherwise required in a question, answers should be written in Sanskrit or in Hindi or in English; but the same medium should be used throughout the paper.*

टिप्पणी:— *अन्यथा आवश्यक न होने पर इस प्रश्न-पत्र का उत्तर संस्कृत या हिन्दी या अंग्रेजी किसी एक भाषा में दीजिए; परन्तु सभी उत्तरों का माध्यम एक ही होना चाहिए।*

NOTE:— *The maximum marks printed on the question paper are applicable for the students of the SOL / NCWEB / Non-Formal Cell. These marks will, however, be scaled down proportionately in respect of the students of Regular Colleges at the time of posting of awards for compilation of result.*

P. T. O.

टिप्पणी:— प्रश्नपत्र पर अंकित पूर्णांक SOL/NCWEB/Non-Formal Cell के विद्यार्थियों के लिए अनुप्रयोज्य हैं। तथापि ये अंक नियमित कॉलिजों के विद्यार्थियों के संबंध में उनके परिणाम के संकलन के लिए नियुक्त अधिनिर्णय के समय पर, उनके आनुपातिक रूप में कम होंगे।

1. (a) Write the places (organs) of articulation of any *three* of the following:

निम्नलिखित में से किन्हीं तीन के उच्चारण स्थान लिखिए:

ह, उ, ऐ, ल्, द्।

2

- (b) Write the letters of any *two* of the following:

निम्नलिखित में से किन्हीं दो प्रत्याहारों के वर्ण लिखिए:

अच्, शर, एङ्, जश्।

2

- (c) Define any *two* of the following:

निम्नलिखित में से किन्हीं दो व्री परिभाषा दीजिए:

संयोग, अनुनासिक, संहिता, पद।

3

2. (a) Explain any *three* of the following Sūtras with example:

निम्नलिखित में से किन्हीं तीन सूत्रों की सोदाहरण व्याख्या कीजिए:

स्थानेऽन्तरतमः, संयोगान्तस्य लोपः, वृद्धिरेचि, ईदूदेद् द्विवचनं प्रगृह्यम्, तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम्, अदर्शनं लोपः।

6

(b) Join Sandhis in any *three* of the following quoting important Sūtras:

किन्हीं तीन में प्रमुख सूत्रों को उद्धृत करते हुए सन्धि कीजिए:

लृ+आवृत्तिः, विष्णो+ए, गङ्गा+उदकम्, होतृ+ऋकारः,
अमू+आसाते, विष्णो+अव । 6

3. Explain any *three* of the following Mantras:

निम्नलिखित में से किन्हीं तीन मन्त्रों की व्याख्या कीजिए:

(i) केनेषितं पतति प्रेषितं मनः,

केन प्राणः प्रथमः प्रैति युक्तः ।

केनेषितां वाचमिमां वदन्ति

चक्षुः श्रोत्रं क उ देवो युनक्ति ॥

(ii) तस्मै तृणं निदधावेतद् दहेति । तदुपप्रेयाम सर्वजवेन तन्न
शशाक दग्धुं स तत एव निववृत्ते । नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद्
यक्षमिति ।

(iii) न तत्र चक्षुर्गच्छति न वाग् गच्छति नो मनः ।

न विद्मो न विजानीमो यथैतदनुशिष्यात् ॥

(iv) तस्मै तपो दमः कर्मेति प्रतिष्ठा, वेदाः सर्वाङ्गानि, सत्यमायतनम् ।

(v) इह चेदवेहीथ सत्यमस्ति,

न चेदिहावेहीन्महती विनष्टिः ।

भूतेषु भूतेषु विचित्य धीराः

प्रेत्यास्माल्लोकाद् अमृता भवन्ति ॥ 9

4. Discuss the significance of the name of the केनोपनिषद्

केनोपनिषद्— नाम के महत्त्व का विवेचन कीजिए ।

Or (अथवा)

Discuss the nature of ब्रह्म as described in the केनोपनिषद्.

केनोपनिषद् में वर्णित ब्रह्म के स्वरूप का विवेचन कीजिए । 7

5. Translate any *three* of the following verses:

निम्नलिखित में से किन्हीं तीन पद्यों का अनुवाद कीजिए:

- (i) यत्र च येन गृहीतं विबुधेनाधिष्ठितः स तत्रैव ।
तदमरमयं विधाता वास्तुनरं कल्पयामास ॥
- (ii) पश्वाश्रमिणामभितं धान्यायुधवहनिरतिगृहाणां च ।
नेच्छन्ति शास्त्रकारा हस्तशतादुच्छ्रितं परतः ॥
- (iii) सुखमिच्छन् ब्रह्माणं यत्नाद् रक्षेद् गृही गृहान्तःस्थम् ।
उच्छिष्टाद्युपघाताद् गृहपतिरुपतप्यते तस्मिन् ॥
- (iv) दक्षिण भुजेन हीने वास्तुनरेऽर्थक्षयोऽङ्गनादोषः ।
वामेऽर्थधान्यहानिः शिरसि गुणैर्हीयते सर्वैः ॥
- (v) आसन्नाः कण्टकिनो रिपुभयदाः क्षीरिणोऽर्थनाशाया ।
फलिनः प्रजाक्षयकरा दारुण्यपि वर्जयेदेषाम् ॥
- (vi) दिशि शान्तायां शकुनिर्मधुरविरावी यदा तदा वाच्यः ।
अर्थस्तस्मिन्स्थाने गृहेश्वराधिष्ठितेऽङ्गे वा ॥

12

6. Write short notes on any *two* of the following:

निम्नलिखित में से किन्हीं दो पर संक्षिप्त टिप्पणियाँ लिखिए:

सर्वतोभाद्रवास्तु, गृहप्रवेश, प्रशस्तभूमि, वास्तुपुरुष के अङ्गविभाग से देवताओं का स्थापनाक्रम (Sequence of deities situated on the basis of limbs of House God) । 8

7. Translate any *three* of the following verses:

निम्नलिखित में से किन्हीं तीन श्लोकों का अनुवाद कीजिए:

- (i) चतुर्दश्यष्टमीदर्शपूर्णमासप्रतिपत्स्वपि ।
आवनापौचेद्वितीयासु वेदाङ्गं नैव पाठयेत् ॥
- (ii) योगिनी सुखहा वामे पृष्ठे वाञ्छित दायिनी ।
दक्षिणे धनहन्त्री च सम्मुखे मरणप्रदा ॥
- (iii) षड्भिः प्राणैः पलं ज्ञेयं तत्षष्ठया दण्ड उच्यते ।
दण्डषष्ठया च नाक्षत्रप्रमहोरात्रं प्रक्रीर्तितम् ॥
- (iv) यस्मिन् चान्द्रे न संक्रान्तिः सोऽधिमासो निगद्यते ।
तत्र मंगलकार्याणि नैव कुर्यात् कदाचन ॥
- (v) तीर्थयात्राविवाहान्नप्राशनोपनयनादिषु ।
माङ्गल्येषु सर्वकार्येषु घातचन्द्रं न चिन्तयेत् ॥
- (vi) दक्षिणे सम्मुखे राहौ स्त्रीयात्रां परिवर्जयेत् ।
गृहारम्भप्रवेशौ च सम्मुखे चैव वर्जयेत् ॥

9

8. Write short notes on any *two* of the following:

निम्नलिखित में से किन्हीं दो पर संक्षिप्त टिप्पणियाँ लिखिए:

नक्षत्रनामानि, राशिनामानि, सिद्धियोगाः, सावनं दिनम्, भगण । 6

9. Translate any *three* of the following verses:

P. T. O.

निम्नलिखित में से किन्हीं तीन श्लोकों का अनुवाद कीजिए:

- (i) शीते शीतानिलस्पर्शसंरुद्धो बलिनां बली ।
पक्ता भवति हेमन्ते मात्राद्रव्यगुरुक्षमः ॥
- (ii) शीतेषु संवृतं सेव्यं यानं शयनमासनम् ।
प्रावाराजिनकौषेयप्रवेणीकुथकास्तृप्तम् ॥
- (iii) वर्जयेदन्नपानानि वातलानि लघूनि च ।
प्रवातं प्रमिताहारमुदमन्थं हिमागमे ॥
- (iv) वसन्ते निश्चितः श्लेष्मा दिनकृद्भाभिरिरितः ।
कायाम्निं बाधते रोगांस्ततः प्रवुरुते बहून् ॥
- (v) व्यायामातपं चैव व्यवायं चात्र वर्जयेत् ।
पानभोजन संस्वनरान् प्रायः क्षौद्रान्खितान् भजेत् ॥
- (vi) शारदानि च माल्यानि वासांसि विमलानि च ।
शरत्काले प्रशस्यन्ते प्रदोषे चेन्दुरश्मयः ॥

9

10. Write short notes on any *two* of the following:

निम्नलिखित में से किन्हीं दो पर संक्षिप्त टिप्पणी लिखिए:

उत्तरायण, शरद्-ऋतु-चर्या, विसर्गकाल, हंसोदक, ग्रीष्म-ऋतु-चर्या ।

6

11. Write short notes on any *three* of the following:

निम्नलिखित में से किन्हीं तीन पर संक्षिप्त टिप्पणी लिखिए:

चिकित्सासारसंग्रह (चक्रपाणिदत्त), वैद्यजीवन, सुश्रुत, चरकसंहिता, माधवनिदान, नागार्जुन ।

Or (अथवा)

Write a short essay showing the influence of आयुर्वेद over the medicinal system of countries outside India.

भारत से बाहर के देशों की चिकित्सा पद्धति पर आयुर्वेद के प्रभाव को दर्शाते हुए एक संक्षिप्त निबन्ध लिखिए। 15

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for transparency and accountability, particularly in the context of public administration and government operations. The text notes that without reliable records, it becomes difficult to track the flow of funds, assess performance, and identify areas for improvement.

2. The second section addresses the challenges associated with data collection and analysis. It highlights that while digital tools have made data gathering easier, the quality and consistency of the data remain significant concerns. The document suggests that standardized protocols and regular audits are necessary to ensure the integrity of the information being collected. Additionally, it points out that the sheer volume of data generated can be overwhelming, requiring effective strategies for storage, management, and analysis.

3. The third part of the document focuses on the role of technology in enhancing operational efficiency. It discusses how automation and the use of software can reduce manual errors and streamline processes. However, it also cautions against over-reliance on technology, noting that human oversight and expertise are still crucial. The text advocates for a balanced approach that leverages technological advancements while maintaining a strong foundation in human resources and training.

4. The final section discusses the importance of communication and collaboration in achieving organizational goals. It stresses that clear communication channels and a culture of teamwork are essential for the successful implementation of any initiative. The document suggests that regular meetings, open lines of communication, and a shared vision are key to ensuring that all team members are aligned and working towards the same objectives.